

DOI: 10.33663/0869-2491-2026-37-331-344

УДК 342.4

А. Ю. ІВАНОВА,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник*
ORCID: 0000-0002-7344-4505

ЕВОЛЮЦІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ВПЛИВОМ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ: ВНЕСОК ГЕРША ЛАУТЕРПАХТА

У статті досліджується еволюція захисту прав людини під впливом воєнних конфліктів XX століття та аналізується ключовий внесок Герша Лаутерпахта у формування сучасної доктрини прав людини. Особлива увага приділяється історико-правовому обґрунтуванню Лаутерпахтом цієї доктрини та необхідності впровадження міжнародно-правових гарантій для захисту прав. Авторка простежує, як ідеї Лаутерпахта стали інтелектуальним фундаментом для піднесення прав людини до рівня універсальних юридичних норм, здатних обмежувати державну владу.

Ключові слова: Герш Лаутерпахт, права людини, природне право, міжнародне визнання, історія міжнародного права.

Ivanova Anastasiia. Evolution of Human Rights Protection Under the Impact of Armed Conflicts: Hersch Lauterpacht's Contribution

The article examines the evolution of human rights protection under the influence of military conflicts of the 20th century and analyzes the key contribution of Hersch Lauterpacht to the formation of the modern doctrine of human rights. Particular attention is paid to Lauterpacht's historical and legal justification of this doctrine and the need to introduce international legal guarantees to protect these rights. The author traces how Lauterpacht's ideas became the intellectual foundation for elevating human rights to the level of universal legal norms capable of limiting state power.

Keywords: *Hersch Lauterpacht, human rights, natural law, international recognition, history of international law.*

Вступ. Розвиток міжнародного права та захисту прав людини нерозривно пов'язаний із досвідом воєнних конфліктів XX століття, які продемонстрували потребу в універсальних механізмах захисту людської гідності та їх конфлікт із традиційним державним суверенітетом. Інтелектуальна спадщина Герша Лаутерпахта пропонує концептуальні засади, що дають змогу простежити трансформацію підходів до захисту прав людини під впливом війни та процес перетворення індивіда на самостійного суб'єкта міжнародного права.

* **Ivanova Anastasia**, Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.), Senior Research Officer

Огляд літератури. Сучасна історіографія активно звертається до внеску Г. Лаутерпахта у становлення міжнародного правопорядку, аналізуючи його напрацювання в контексті Нюрнберзького процесу, еволюції концепції «злочинів проти людяності» та формування універсальних стандартів прав людини. М. Коскеніємі, Ф. Сендс та інші підкреслюють зв'язок між особистим досвідом Г. Лаутерпахта, трагедією Східної Європи у XX столітті та його новаторськими ідеями. Значним внеском стала робота його сина, також професора міжнародного права Еліяху Лаутерпахта, як біографа, редактора та систематизатора його праць. У 1983 він заснував Lauterpacht Centre for International Law у Кембриджському університеті, який очолював як директор, а згодом як почесний директор до своєї смерті у 2017 році. Чимало для повернення імені Герша Лаутерпахта до української правової науки зробив професор Петро Мойсейович Рабінович.

Водночас питання впливу воєнних конфліктів на формування поглядів Г. Лаутерпахта залишається недостатньо систематизованим, а історико-правові обґрунтування його правозахисної концепції досі не були предметом дослідження.

Мета дослідження. Метою статті є дослідити, як воєнні конфлікти XX століття вплинули на еволюцію концепції прав людини в інтелектуальній спадщині Герша Лаутерпахта, її значення для сучасного міжнародного права, а також роль історико-правового підходу до її обґрунтування.

Виклад основного матеріалу. Ім'я Герша Лаутерпахта є всесвітньовідомим як автора Міжнародного білля про права людини, що став основою для Загальної декларації прав людини, а також одного з найвпливовіших фахівців з міжнародного права XX століття. Водночас, попри львівське коріння Лаутерпахта, в Україні ця постать тривалий час залишалася призабутою, а його інтелектуальна спадщина маловідомою навіть серед науковців. У своєму бестселері «Східно-Західна вулиця: повернення до Львова» інший, уже сучасний всесвітньовідомий юрист-міжнародник з родинним корінням з тієї ж Жовкви на Львівщині Філіпс Сендс згадує власну лекцію у 2010 році на запрошення Львівського національного університету. Лекцію, що стимулювала його історичне генеалогічне розслідування та, зрештою, написання самої книги, він розпочав із запитання, адресованого повній аудиторії, а саме: кому з присутніх відоме ім'я Герша Лаутерпахта. Із близько півсотні слухачів руки піднесли троє чи четверо¹.

Тоді ж, мабуть, уже розпочалася підготовка видань, присвячених дослідженню впливів Великої Британії на історію та розвиток міжнародного права. В обох книгах, що вийшли у видавництві Brill, значна роль відведена інтелектуальній спадщині Г. Лаутерпахта. Наприклад, у книзі *British Influences on International Law, 1915–2015* розглянуто його внесок як британського вченого у розвиток концепту визнання держав та урядів у міжнародному праві протягом міжвоєнного періоду², а також прогресивної концепції міжнародного права³.

В опублікованій за декілька років антології *British Contributions to International Law*⁴ упорядники та коментатори звернулися до хрестоматійної роботи Г. Лаутерпахта *The Function of Law in the International Community* (1933)⁵, присвяченої судовій функції в міжнародному праві, знову ж таки в рамках висвітлення внеску Великої Британії до міжнародного права.

Безперечно, саме в Британії його талант юриста-міжнародника повною мірою розквітнув і був реалізований на благо всього людства. Однак сформувався Лаутерпахт значно південно-східніше, і, попри сімдесятилітню політику та практику забуття всіх нерадянських героїв цих земель, світ має пам'ятати й про це.

Народжений у єврейській родині у Жовкві 1897 року, він і його родина відчували всі лихоліття воєнного часу на зламі епох на прикордонні, включно із єврейськими погромами, подальшою еміграцією та втратою значної частини родини в Шоа (Катастрофі). Цей особистий досвід, вкупі з освітою на юридичних факультетах Львівського (тоді – Лемберзького) та Віденського університетів, безсумнівно, сформував його та визначив непересічну долю як одного з найвпливовіших фахівців з міжнародного права ХХ століття.

Його творчий доробок вражає – він охоплює широкий спектр міжнародного права завдяки авторству вже класичних сьогодні монографій і сотень статей і оглядів; редагуванню провідного підручника з міжнародного права, академічного журналу, збірника прецедентного права та пов'язаних з ним напрацювань; а також викладу загальних і спеціалізованих курсів з міжнародного публічного права в Гаазькій академії. Крім того, Лаутерпахт обіймав посаду професора міжнародного права Вевелла (*the Whewell Chair of International Law*) в Кембриджському університеті** (1937–1955), був членом Інституту міжнародного права (1949–1960) та Комісії з міжнародного права (1953 і 1954), а також суддею Міжнародного суду (1954–1960)⁶. У цій статті розглянемо бачення Лаутерпахтом центральних проблем його інтелектуальної спадщини: захист фундаментальних людських прав засобами міжнародного права та розроблення концепції злочинів проти людяності. Окрема увага буде приділена недослідженому досі історико-правовому обґрунтуванню цих концепцій.

Після тривалого домінування позитивізму наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття у східноєвропейській правовій традиції розпочався поворот до права природного. До цих питань зверталися в межах новаторських тоді соціологічно-правової та політико-правової шкіл, а воєнно-революційні події, з притаманними їм розривами легітимності обох – державно-політичної влади та державного права, лише посилювали ці виклики. Мабуть, у всіх молодих національних державах, що постали на руїнах імперій після Першої світової

** Іменна професорська посада заснована 1868 року за заповітом британського вченого і морального філософа Вільяма Вевелла з метою вироблення «таких інструментів, які могли б сприяти зменшенню причин війни і, зрештою, припиненню війни між народами».

війни, закріплення основних громадянських і політичних прав стало золотим стандартом нового етапу розвитку європейського конституціоналізму та конституційної традиції.

Водночас міжнародне право визначало домінування державоцентризму та стійкий пріоритет групового підходу щодо людських прав над індивідуалістичним. Визнання права націй і народів на самовизначення, правовий захист меншин сформували архітектуру повоєнного миру. Втілені у так званих меншинних угодах (Minorities Treaties), що визнані частиною Версальського мирного договору, вони перебували в постійному фокусі уваги Ліги Націй. Індивідуальні права людини тривалий час залишалися прерогативою національних держав, перебуваючи в їх повній юрисдикції.

Уроки Другої світової війни потребували універсалізації концепту природних прав людини, для чого особа мала стати самостійним суб'єктом міжнародного права, а людські права – об'єктом захисту як національного, так і міжнародного права. Автором такої формули захисту прав людини став Г. Лаутерпахт.

Доречною ілюстрацією видається завершальний уривок публічної лекції, прочитаної Лаутерпахом у Кембриджському університеті у буремному для Європи 1943 році, де він виклав свій проєкт Міжнародного білля про права людини⁸:

«Перебування прав людини в межах виключної юрисдикції суверенної держави виявилось ненадійним. Є ознаки того, що, на думку багатьох, настав слушний момент для поступу вперед і що права людини мають бути закріплені там, де їм належить бути – у всесвітньому правопорядку організованого людства, у праві народів (міжнародному праві).

Від покоління до покоління, у бурхливі часи кризи, коли марність страждань, не покутуваних вірою в поступ, загрожує паралізувати дію і моральну силу народів, знову й знову постає заклик до руху вперед у справах тривалого значення. Цей заклик може бути заглушений гуркотом Армагеддону чи виснаженням, що приходить услід за ним. Та ми не зосереджуємося тут на цих невітшних можливостях.

У стінах цього Університету нашим законним завданням є дослідити ... яку підтримку ми можемо знайти в цій справі в тому величному потоці природного права та в тому праві народів, чия незмінна чинність нині підтверджується на полях битви».

Загалом Друга світова війна та її наслідки змінили життєві й дослідницькі пріоритети – проблематика фундаментальних людських прав визначила основний вектор зусиль Лаутерпахта. Аналізуючи його пізнішу узагальнюючу фундаментальну роботу *International Law And Human Rights*, варто відмітити, що до вирішення головних прикладних завдань міжнародного права, які ставить перед собою Лаутерпахт, він підходить з ґрунтовним історико-правовим аналізом взаємозв'язку природного права, прав людини та між-

народного права. Цей аналіз, за власним визнанням автора, став самостійним дослідженням, і, на нашу думку, заслуговує на всебічне висвітлення.

Правові засади міжнародного визнання та захисту основних прав і свобод людини Лаутерпахт досліджує в тісному взаємозв'язку між, з одного боку, концепціями природного права і природних прав людини, та, з іншого – ефективним визнанням цих прав міжнародним правом загалом та Загальною декларацією прав людини зокрема.

Історія розвитку прав людини для Лаутерпахта – це не набір абстрактних філософських міркувань зі світу ідей. Це історія конфліктів і протистоянь світоглядних підходів, що розгорталися в цілком визначених історичних умовах та спрямовані на вирішення цілком конкретних суспільно-політичних завдань. Самі правові та політичні теорії, починаючи від античності, постають у автора цілком практичними та телеологічними, завжди підпорядкованими певній меті.

Одним із таких став конфлікт між юридичною визначеністю позитивного права та «нечіткими і двозначними концепціями закону природи та природних прав», що стало основним приводом для критики Ієремією Бентамом та іншими одного з найважливіших документів у історії конституціоналізму – французької Декларації прав людини і громадянина 1789 року. Погоджуючись з тим, що природне право і природні права не можуть бути справжньою заміною позитивним законодавчим актам суспільства держав (у сучасній термінології – міжнародного співтовариства), Лаутерпахт переконаний, що, навіть після їх закріплення в струнких юридичних нормах, природне право і природні права все ще залишатимуться тим «найвищим правом, яке назавжди має залишатися остаточним стандартом відповідності всього позитивного права, як національного, так і міжнародного»⁷.

Наступну епоху, що настала за кульмінацією природного права через закріплення природних прав людини в основних законах, через визнання захисту прав людини чи не основною причиною існування таких конституційних актів, як Конституція Вірджинії 1776 року, Американська декларація незалежності та Французька декларація прав людини і громадянина, він називав епохою занепаду доктрини права людини. Причини цього занепаду він убачав як соціально-політичні – зміна інтересів провідних державних і релігійних кіл, так і інтелектуальні – домінування аналітичних та історичних тенденцій у юриспруденції, а також гегельянців, як тих представників філософської ідеалістичної школи в Німеччині, що бачили в державі найвищу мету і найвищу цінність, натомість у прихильниках природних прав – рішучих супротивників соціального прогресу, можливого лише завдяки регульованим заходам держави⁷.

Загалом XIX століття для Лаутерпахта – це епоха конфлікту та протистояння природного права та права суверенної держави, в якому, зрештою, суверенна держава набула безпрецедентного впливу, перетворюючись на непереборну перешкоду між людиною та її правами. Людина стала натомість лише

об'єктом міжнародного права, до того ж недосконало реалізованим. Тому, за винятком доктрини гуманітарного втручання, реалізацію якої Лаутерпахт оцінював як «непевну та суперечливу», основні вимоги людської особистості щодо рівності, свободи та незалежності проти свавільної волі держави залишалися поза межами міжнародного права.

Саме намаганням подолати таку обмеженість Лаутерпахт пояснює проголошення мети «зробити світ безпечним для демократії», що стала одним з обґрунтувань справедливості вступу США до обох Першої та Другої світових воєн. Крізь призму фундаментальних людських прав для Лаутерпахта ця мета наповнюється значенням «зробити його (світ) безпечним місцем для реалізації фундаментального права людини бути керованою правителями, обраними нею і підвітними їй». Втіленням цієї ідеї стало проголошення президентом Рузвельтом у його щорічному посланні до Конгресу 6 січня 1941 року мети «інтронізації прав людини». Саме тому фундаментом, покладеним в основу утворення Ліги Націй як об'єднання демократії з ідеєю світової безпеки під владою права, стало те, що «жоден правовий порядок, міжнародний чи інший, не виконує своєї основної функції, якщо він не забезпечує ефективного захисту найвищої одиниці всього права – окремої людини»⁷.

Досліджуючи історію прав людини, Лаутерпахт починає від античності та грецької філософії, трактуючи відсилку Геродота до давньогрецьких ісономії (ἰσονομία) як рівності перед законом, ісотимії (ἰσότης) як рівності громадян у займанні посад й ісегорії (ἰσογορία) як рівної свободи слова, – як до самої суті природного права. Так, Лаутерпахт поділяє підхід тих середньовічних мислителів, які, починаючи від Гуго Гроція, убачали в обмеженнях державної влади «передвісників прав людини». Він погоджується, що потрібно звертати увагу не на назву, а на саму суть ідей, що полягали в запереченні абсолютності держави та її безумовної вимоги до покорі; у ствердженні цінності та свободи особистості проти держави; у погляді, що влада держави та її правителів походить, зрештою, від згоди тих, хто складає політичну спільноту; та у наполяганні, що існують межі влади держави втручати у право людини робити те, що вона вважає своїм обов'язком⁷.

Лаутерпахт пропонує власне вирішення, його словами, «ахіллесової п'яти» реалізації природних прав, що є продовженням згаданого вище конфлікту між природними правами та суверенітетом держави. Йдеться про залежність визнання природних прав від волі суверенної держави і те, що остаточна санкція природних прав ґрунтується виключно на законі. Тому він пропонує зміну джерела санкції з державного на наднаціональне та обґрунтовує доцільність подвійної санкції прав людини: «законом природи» – ефективним функціонуванням прихованих сил природного права, з одного боку, та «законом народів» – примусовою силою міжнародного права – з іншого.

У результаті дослідження комплексного внутрішнього історичного зв'язку та взаємодії цих трьох феноменів – природного закону, міжнародного

права та прав людини – Лаутерпахт, зрештою, доходить висновку, що «не існує такої речі, як природа права, відмінна від природи людини, до якої воно звернене і чийм інтересам воно слугує». Більше того, захист прав людини Лаутерпахт вважає основною метою та причиною формування доктрини природного права загалом, називаючи права людини батьками природного права.

Доктрина природного права, тісно пов'язана з ідеєю прав людини, протягом історичного часу виконувала чимало різних функцій, але її первісний зв'язок із захистом прав і свобод особи ніколи не зникав, зазначає Лаутерпахт. Природне право й фундаментальні права людини розвивалися у взаємній підтримці, постійно підсилюючи одне одного. Перша світова війна, зростання тоталітарних режимів, посилення державного суверенітету, який дедалі більше перетворювався на джерело міжнародної нестабільності й небезпеки для людських прав, лише стимулювали цю взаємодію⁷. Як уже не раз траплялося в історії, повернення до природного права відображало глибоке відчуття загрози, що охопило міжвоєнну Європу.

Отже, Лаутерпахт вибудовує складну діалектичну картину взаємозв'язків і взаємного впливу природного права, міжнародного права і прав людини. Власне, він простежує, як поняття прав людини черпало свою силу та підтримку з природного права; як природне право багато в чому завдячувало своїй життєздатності та розвитку зв'язку з поняттям прав людини. Він досліджує роль, яку природне право відіграло у створенні сучасного міжнародного права, та імпульс, який воно своєю чергою отримало від права народів. Він демонструє переваги, які міжнародне право отримало – опосередковано, через закон природи – від поняття прав людини, і те, що воно своєю чергою внесло в нього. У дослідженні Лаутерпахта кожне з цих трьох постає стосовно двох інших «одержувачем і благодійником, господарем і знаряддям, творцем і продуктом»⁷.

Суверенній національній державі в цій схемі відведено роль довіреної особи, яка дбає про добробут і права людини, а міжнародній спільноті – роль гаранта виконання цього доручення шляхом прийняття фундаментального закону – Загальної декларації про права людини. Остання, попри назву, виступає не як декларація вищих принципів, а як частина позитивного права.

Своєю чергою така концептуалізація, в якій права людини стануть частиною позитивного права міжнародної спільноти, не передбачала завершення історичної ролі природного права в цій його кульмінації. Природне право мало залишатися джерелом духовної легітимації та політичної мотивації для піднесення прав людини на правовий рівень, вищий за волю суверенних держав. На переконання Лаутерпахта, саме таке поєднання має створити міцну духовну основу, здатну забезпечити постійне підтримання такого масштабного і перспективного нововведення⁷.

На користь своєї концепції Лаутерпахт наводить ще один своєчасний і небанальний аргумент, що виходить з самої суті природного права. А саме:

якщо єдиним джерелом прав людини виступатиме виключно позитивне право, доктрина прав людини тим самим із сфери права природного перетворюється на доктрину набутих прав, як отриманих від держави внаслідок законодавчого делегування, на відміну від природних прав, належних кожній людині за правом народження. Відповідно він доводить закономірність одночасного співіснування прав людини на обох рівнях – природного та позитивного права. Причому позитивного права як національного, так і міжнародного.

Грунтовне історико-правове дослідження, здійснене Лаутерпахтом, мало слугувати такому доволі прикладному завданню: аналізуючи чинне на той час законодавство, закріплене в Статуті Організації Об'єднаних Націй, щодо міжнародного визнання та захисту прав людини і основоположних свобод, дослідити проблеми, що виникали у зв'язку з його розширенням після прийняття у 1948 році Загальної декларації прав людини. Розв'язання питань, які він розглядав, потребувало, окрім ґрунтового історико-правового аналізу, також перегляду сучасних йому теоретико-концептуальних міжнародно-правових підходів, що додає багатшаровій роботі Лаутерпахта нових глибоких сенсів та відкриттів.

Зокрема, проблематика роботи є тісно пов'язаною із загальнішою проблемою становища особи як суб'єкта міжнародного права у традиційній доктрині і практиці національних держав. Питання суб'єктів міжнародного права тоді обговорювалося переважно із двох позицій. По-перше, у рамках дискусії про те, чи є фізичні особи суб'єктами міжнародного права нарівні з державами та відповідно чи мають вони або можуть мати права, надані їм безпосередньо звичайним міжнародним правом і договорами. Чимало уваги приділялося пов'язаній з цим проблемі прямого доступу фізичних осіб до міжнародних трибуналів та інших міжнародних органів. Питання конфлікту між міжнародним захистом прав людини та необхідністю втручання, з метою такого захисту, в юрисдикцію суверенної влади держави лежало в основі більшої частини дискусії.

Виступаючи на боці захисту людських прав, Лаутерпахт обґрунтовує статус особи як суб'єкта прав за міжнародним правом самим фактичним розвитком права. Так само, лише у реальному фактичному розвитку права він убаचाє відповідь на питання про те, чи визнає міжнародне право фундаментальні права особи незалежно від законодавства її держави. Обстоювана авторами, *ще починаючи від Гуго Гроція*, доктрина гуманітарного втручання у випадку жорстокого поведіння держави зі своїми підданими, що шокує совість людства, залишалась переважно теоретичною. Такою її робила уявна загроза конфлікту між потребою зовнішнього втручання задля захисту прав людини та міркуваннями міжнародного миру, якому загрожувало таке втручання. У цьому конфлікті Лаутерпахт виступає адвокатом людських прав, справедливо зазначаючи, що «миру більше загрожує тиранічне нехтування правами людини, ніж спроби обстоювати, шляхом втручання, святість людської особистості»⁷.

Визнання індивіда суб'єктом міжнародного права стало основою розробленої Лаутерпахтом протягом війни концепції злочинів проти людяності та їх наступної криміналізації засобами міжнародного та національного права.

Включення нової категорії злочинів до статті 6 Хартії, що передбачала створення Міжнародного воєнного трибуналу для судового переслідування і покарання головних воєнних злочинців європейської Осі, стало, мабуть, найвідомішою заслугою Лаутерпахта. Сам Лаутерпахт оцінює таке включення ще й як перше, після Другої світової війни, опосередковане визнання основних прав людини. Адже злочини проти людяності визнаються кримінальними діяннями незалежно від того, чи були вони здійснені відповідно до внутрішнього національного законодавства та формально узгоджені з його вимогами. Відтак визнання караності злочинів проти людяності фактично підтверджує існування прав людини, що ґрунтуються на правопорядку, який стоїть вище за внутрішнє законодавство держави⁷.

Отже, юрисдикція Трибуналу охоплювала, окрім злочинів, планування та ведення агресивних воєн і воєнних злочинів, ще злочини проти людяності, які спочатку визначались так: «Злочини проти людяності: а саме вбивства, винищення, поневолення, депортація та інші нелюдські дії, вчинені проти будь-якого цивільного населення до або під час війни; або переслідування з політичних, расових або релігійних мотивів при виконанні або у зв'язку з будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію Трибуналу, незалежно від того, чи порушують вони внутрішнє законодавство країни, де вони були вчинені»⁷.

Лаутерпахт, коментуючи історію включення цієї статті, зазначав, що внаслідок подальшої поправки, внесеної Берлінським протоколом від 6 жовтня 1945 року, коли в наведеному вище положенні крапку з комою було замінено двокрапкою, обсяг і зміст статті були істотно звужені. Це змінило первісний задум таким чином, що всі перелічені в ній злочини проти людяності підлягали покаранню не самостійно, а лише тоді, коли вони супроводжували або доповнювали інші злочини, що належали до компетенції Трибуналу. Таке обмеження було запроваджене через побоювання, що надання Трибуналу необмеженої юрисдикції щодо злочинів проти людяності, визначених у Статуті, спричинило б надмірну кількість обвинувачень і небезпечно ускладнило б і без того безпрецедентне за масштабом завдання⁷.

Лаутерпахт звертає увагу на ще одне обмеження, яке не впливало зі Статуту, а було запроваджено згодом вже в рішенні Нюрнберзького трибуналу. Частково відступивши від положень Статуту, що надавали юрисдикцію щодо злочинів проти людяності, вчинених «до або під час війни», якщо вони були пов'язані з будь-яким злочином, який підпадає під його компетенцію, Трибунал фактично відмовився розглядати дії, скоєні до початку війни, як злочини проти людяності у значенні Статуту. Згодом Комісія з міжнародного права ООН оцінила виключення фрази, що містилася в статті 6 Хартії, як такої, що стосується конкретної війни, а саме війни 1939 року. «Проте виклю-

чення цієї фрази не означає, що Комісія вважає, що злочини проти людяності можуть бути вчинені тільки під час війни. Навпаки, Комісія вважає, що такі злочини можуть вчинятися також до війни у зв'язку зі злочинами проти миру»⁹.

Надалі злочини проти людяності були включені також до Статуту Міжнародного воєнного трибуналу для Далекого Сходу, встановленого 19 січня 1946 року, а Паризькі мирні договори 1947 року з Італією, Румунією, Угорщиною, Болгарією та Фінляндією також передбачали видачу осіб, обвинувачених у злочинах проти людяності. Норми, що криміналізували злочини проти людяності, були інкорпоровані також до національних законодавств держав-союзниць. Зокрема, законодавством встановлено кримінальне переслідування за злочини проти людяності, вчинені на території Німеччини як до, так і під час війни (також після її завершення та в період, що передував приходу націонал-соціалістів до влади). При цьому законодавці не вимагали встановлення будь-якого зв'язку між цими діями та воєнними злочинами чи злочинами проти миру, натомість прямо наголошували, що кримінальна відповідальність за такі дії не залежить від того, чи були вони здійснені відповідно до внутрішнього права держави або всупереч йому⁷.

У 1946 році в такому ж вигляді принцип був включений Першою Генеральною Асамблеєю ООН до переліку основоположних засад подальшої кодифікації міжнародного права у цій сфері. У наступні десятиліття принцип кримінальної відповідальності за злочини проти людяності незалежно від внутрішнього права держави визначав розвиток міжнародного кримінального права. Він поступово трансформувався з післявоєнного прецеденту в норму універсального характеру, що набула відображення в численних міжнародних документах, резолюціях, а також увійшла до усталеної практики міжнародного та національного судочинства.

Кульмінацією цього процесу можна вважати кодифікацію злочинів проти людяності у Римському статуті Міжнародного кримінального суду 1998 року. Статут закріпив перелік таких злочинів у статті 7, а також підтвердив їхній автономний характер, що не залежить від кваліфікації у національному праві. Римський статут прямо виходить із того, що злочини проти людяності є злочинами *erga omnes*, тобто такими, що становлять інтерес усього міжнародного співтовариства, і що жодні внутрішні норми, накази чи політичні рішення не можуть звільнити особу від відповідальності за їх вчинення.

Більше того, Римський статут закріпив принцип, що злочини проти людяності можуть бути вчинені як у контексті збройного конфлікту, так і поза ним. Це стало остаточним відходом від обмежень нюрнберзького підходу, який пов'язував такі злочини з війною або з іншими злочинами, що підпадали під юрисдикцію Трибуналу. Отже, міжнародне право частково повернулося до первинного задуму та логіки Лаутерпахта: злочини проти людяності – це злочини проти прав людини та самої людської гідності, а не лише проти міжнародного миру та правопорядку.

Ця еволюція набула відображення й у сучасному українському законодавстві. Зокрема, Кримінальний кодекс України містить окрему статтю, присвячену злочинам проти людяності (ст. 442¹), яка відтворює структуру та зміст статті 7 Римського статуту. Значною подією стало довгоочікуване ухвалення у 2023–2024 роках українським парламентом низки законодавчих змін, спрямованих на гармонізацію кримінального законодавства з Римським статутом, включно з уточненням складів міжнародних злочинів, процедурою їх розслідування та співпрацею з Міжнародним кримінальним судом.

Висновки. Внесок Герша Лаутерпахта в міжнародне право є неоціненним, його концепції міжнародного захисту прав людини, злочинів проти людяності, що стали найпершим визнанням фундаментальних людських прав на міжнародному рівні, на десятиліття визначили розвиток міжнародного права та лягли в основу сучасного міжнародного кримінального права. Злочини проти людяності, що увійшли до Статуту Міжнародного воєнного трибуналу, мали вирішальне значення на Нюрнберзькому процесі та матимуть не менше значення в майбутньому на Міжнародному воєнному трибуналі для судового переслідування і покарання головних воєнних злочинців путінської росії.

Постать Герша Лаутерпахта поступово повертається до української культурної спадщини, на стінах юридичного факультету Львівського національного університету встановлено меморіальну дошку; на вул. Театральній, 6 у Львові відкрили інформаційну табличку, присвячену юристу-міжнароднику, судді Міжнародного суду ООН, прокурору Нюрнберзького трибуналу Гершу Лаутерпахту; з'являються нові дисертаційні роботи та інші наукові дослідження, присвячені його академічній спадщині. Справжнім академічним вшануванням цієї постаті має стати перекладення його досі актуальних робіт українською мовою, яке, сподіваємося, буде реалізовано в майбутньому.

1. Сендс Філіп (2016). Східно-Західна вулиця. Повернення до Львова. Переклад з англ. Павла Мигалія. Львів: Видавництво Старого Лева. 2. Clark, M. (2016). "British Contributions to the Concept of Recognition during the Interwar Period: Williams, Baty and Lauterpacht". In *British Influences on International Law, 1915-2015*. Leiden, Nederlande: Brill | Nijhoff. https://doi.org/10.1163/9789004284173_008 3. Collins, R. (2016). "The Progressive Conception of International Law: Brierly and Lauterpacht in the Interbellum Period". In *British Influences on International Law, 1915-2015*. Leiden, Nederlande: Brill / Nijhoff. https://doi.org/10.1163/9789004284173_020 4. Barrett, J., & Gauci, J. (Eds.). (15 Dec. 2020). *British Contributions to International Law, 1915-2015 (Set)*. Leiden, Nederlande: Brill / Nijhoff. <https://doi.org/10.1163/9789004386242> 5. Simons, C. b. N., Legal Officer, Belgian Central Office for Seizure and Confiscation. (2020). "Chapter 3 Hersch Lauterpacht, The Function of Law in the International Community, 1933". In *British Contributions to International Law, 1915-2015*. Leiden, Nederlande: Brill / Nijhoff. https://doi.org/10.1163/9789004386242_004 6. Vrdoljak, Ana Filipa, Human rights and genocide: the work of Lauterpacht and Lemkin in modern international law, *European journal of international law*, 2009, Vol. 20, No. 4, pp. 1163–

1194. URL: <https://hdl.handle.net/1814/34825> 7. Lauterpacht, Hersch (1950). International law and human rights. London: Stevens & Sons, Ltd. 8. Lauterpacht, Hersch (1945). An International Bill of the Rights of Man. New York: Columbia University Press. 9. Antonio, Cassese (2009). Affirmation of the Principles of International Law recognized by the Charter of the Nürnberg Tribunal General Assembly resolution 95 (I) New York, 11 December 1946. URL: https://legal.un.org/avl/ha/ga_95-i/ga_95-i.html

References

1. Sands, Phillipe (2016). East West Street: On the Origins of “Genocide” and “Crimes Against Humanity”. London: Orion Publishing Co. 2. Clark, M. (2016). “British Contributions to the Concept of Recognition during the Interwar Period: Williams, Baty and Lauterpacht”. In British Influences on International Law, 1915–2015. Leiden, Niederlande: Brill / Nijhoff. https://doi.org/10.1163/9789004284173_008 3. Collins, R. (2016). “The Progressive Conception of International Law: Brierly and Lauterpacht in the Interbellum Period”. In British Influences on International Law, 1915–2015. Leiden, Niederlande: Brill / Nijhoff. https://doi.org/10.1163/9789004284173_020 4. Barrett, J., & Gauci, J. (Eds.). (15 Dec. 2020). British Contributions to International Law, 1915–2015 (Set). Leiden, Niederlande: Brill / Nijhoff. <https://doi.org/10.1163/9789004386242> 5. Simons, C. b. N., Legal Officer, Belgian Central Office for Seizure and Confiscation. (2020). “Chapter 3 Hersch Lauterpacht, The Function of Law in the International Community, 1933”. In British Contributions to International Law, 1915–2015. Leiden, Niederlande: Brill / Nijhoff. https://doi.org/10.1163/9789004386242_004 6. Vrdoljak, Ana Filipa, Human rights and genocide: the work of Lauterpacht and Lemkin in modern international law, European journal of international law, 2009, Vol. 20, No.4, pp. 1163–1194. URL: <https://hdl.handle.net/1814/34825> 7. Lauterpacht, Hersch (1950). International law and human rights. London: Stevens & Sons, Ltd. 8. Lauterpacht, Hersch (1945). An International Bill of the Rights of Man. New York: Columbia University Press. 9. Antonio, Cassese (2009). Affirmation of the Principles of International Law recognized by the Charter of the Nürnberg Tribunal General Assembly resolution 95 (I) New York, 11 December 1946. URL: https://legal.un.org/avl/ha/ga_95-i/ga_95-i.html9/

Ivanova Anastasiia. Evolution of Human Rights Protection Under the Impact of Armed Conflicts: Hersch Lauterpacht’s Contribution

Relevance. *Lauterpacht’s conception of individual rights and the criminal responsibility of states has gained renewed urgency in light of Russia’s full-scale invasion of Ukraine, which has exposed the fragility of the international legal order he helped shape. His insistence on the primacy of human dignity and the prohibition of aggression offers a powerful normative framework for assessing ongoing atrocities and reinforcing accountability mechanisms today.*

Literature review on the topic of the study. *Lauterpacht’s contribution to the establishment of international law and order, analyzing his work in the context of the Nuremberg trials, the evolution of the concept of “crimes against humanity,” and the formation of universal human rights standards, was studied by Elihu Lauterpacht, Martti Koskeniemi, Phillipe Sands, and others. In Ukraine, Professor Petro Rabinovich has researched Lauterpacht’s work on human rights. At the same time, the influence of military conflicts on his views remains insufficiently systematised, and the*

historical legal foundations of his human rights concept have not yet been the subject of research.

Objective. The purpose of this article is to examine how war and the military conflicts of the 20th century influenced the evolution of the concept of human rights in the intellectual legacy of Hersch Lauterpacht, its significance for contemporary international law, and the role of the historical-legal approach to its justification.

Problem statement. The article examines the evolution of human rights protection under the impact of twentieth-century armed conflicts and highlights the pivotal contribution of Hersch Lauterpacht to the development of the modern human rights doctrine. It traces how the catastrophic experience of global warfare reshaped international legal thinking and facilitated the emergence of the individual as an autonomous subject of international law. Particular attention is devoted to Lauterpacht's historical legal justification of universal human rights and his argument for the establishment of binding international guarantees capable of limiting state sovereignty.

Presentation of the main material. The study demonstrates that Lauterpacht's ideas formed the intellectual foundation for elevating human rights to the status of universal legal norms and influenced the development of key concepts such as "crimes against humanity".

The author demonstrates how Lauterpacht constructs a complex dialectical picture of the interrelationships and mutual influence of natural law, international law, and human rights. In fact, he traces how the concept of human rights drew its strength and support from natural law; how natural law owed much of its viability and development to its connection with the concept of human rights. He explores the role that natural law played in the creation of modern international law and the impetus that it, in turn, received from the law of nations. He demonstrates the benefits that international law has derived from the concept of human rights, and what it has contributed to it in turn.

The author also refers to Lauterpacht's development of the concept of crimes against humanity during the war and their subsequent criminalization by international and national law. He traces how this concept changed under the influence of the Nuremberg Tribunal and international normative decisions and judicial practice.

Conclusions. The author considers Gersh Lauterpacht's contribution to international law to be invaluable. His concepts of international protection of human rights and crimes against humanity, which became the first recognition of fundamental human rights in the international law. The crimes against humanity included in the Charter of the International Military Tribunal were of decisive importance at the Nuremberg trials and will be no less important in the future at the International Military Tribunal for the prosecution and punishment of the main war criminals of Putin's Russia.

The figure of Hersch Lauterpacht is gradually returning to Ukrainian cultural heritage, with a memorial plaque installed on the walls of the law faculty of Lviv National University; an information board dedicated to the international lawyer, judge of the UN International Court of Justice, and prosecutor of the Nuremberg Tribunal, Hersch Lauterpacht, has been unveiled at 6 Teatralna Street in Lviv; new dissertations

and other scientific studies dedicated to his academic legacy are appearing. A valuable academic tribute to this figure would be the translation of his still relevant works into Ukrainian, which we hope will be realized in the future.

Keywords: *Hersch Lauterpacht, human rights, natural law, international recognition, history of international law.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.01.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 03.03.2026

Дата публікації: 24.03.2026